



## ПЕРЕВІРКА ТА ОЦІНКА ДОКАЗІВ ЯК СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

**Шевчишен Артем Вікторович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри  
приватно-правових дисциплін Університету сучасних знань, м.Київ (Україна)**

*Articolul examinează particularitățile verificării și evaluării dovezilor în cadrul procedurilor penale privind infracțiunile de corupție în domeniul activităților oficiale și profesionale legate de furnizarea serviciilor publice. Sunt analizate formele de verificare a probelor care pot fi fie pe cale psihologică, fie cale verificativă. A fost efectuată o evaluare a dovezilor la procedurile penale privind infracțiunile de corupție prin prisma noțiunilor de relevanță, admisibilitate, fiabilitate și suficiență.*

*Cuvinte cheie: probe, verificarea dovezilor, evaluarea dovezilor, infracțiuni de corupție în sfera activităților oficiale și profesionale legate de furnizarea de servicii publice.*

*В статье исследуются особенности проверки и оценки доказательств по уголовным производствам о коррупционных преступлениях в сфере служебной и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг. Проанализированы формы проверки доказательств, которые могут осуществляться как умственным путем, так и проверочным. Проведена оценка доказательств по уголовным производствам о коррупционных преступлениях через призму понятий относимости, допустимости, достоверности, а также достаточности.*

*Ключевые слова: доказывания, проверка доказательств, оценка доказательств, коррупционные преступления в сфере служебной и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг.*

*У статті досліджуються особливості перевірки та оцінки доказів у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Проаналізовано форми перевірки доказів, які можуть здійснюватись як розумовим шляхом, так і практичним. Проведена оцінка доказів у кримінальних провадженнях про корупційні злочини через призму понять належності, допустимості, достовірності, а також достатності.*

*Ключові слова: доказування, перевірка доказів, оцінка доказів, корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.*

**Постановка проблеми.** Доказування є фундаментальною науковою правовою категорією кримінального процесу, яка визначає його основний зміст, функціонування всіх його інститутів та впливає на організацію і діяльність правоохоронних, правозахисних і судових органів та, водночас, є головною кримінальною процесуальною гарантією і ефективним процесуальним

засобом прийняття обґрунтованих, вмотивованих і справедливих кримінальних процесуальних рішень [1, с. 64]. Кримінально-процесуальне доказування здійснюється спеціальними суб'єктами за допомогою специфічних засобів у визначеній законом формі та дає змогу виявити і обґрунтувати всю необхідну інформацію для

підтвердження вини чи невинуватості особи [2, с.45; 3, с.14].

Безумовно, всі зібрані у кримінальному провадженні докази підлягають ретельній, всесторонній та об'єктивній перевірці, а також оцінці. Така діяльність передбачає вивчення джерел походження доказів, їх детальний та повний аналіз і співставлення доказів між собою. Належним чином здійснена перевірка та оцінка доказів є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні та є запорукою ухвалення законного та обґрунтованого рішення.

**Стан дослідження.** Поняття «перевірка» та «оцінка» доказів, як структурні елементи доказування у кримінальному провадженні, розглядалися у працях Н.Р. Бобечка, М.О. Гетманцева, І.Ю. Кайла, Р.В. Малюги, С.М. Сівочка, Л.Т. Ульянової та інших. Водночас, питання перевірки та оцінки доказів у кримінальних провадженнях про корупційні злочини стали об'єктом розгляду лише у роботах окремих авторів, а зокрема, В.С. Благодира, Н.В. Кимлика, В.М. Ліщенко, А.І. Шила, Д.О.Шумейка. Безумовно, дослідження зазначених науковців є значним внеском у розвиток теорії та удосконалення практики у боротьбі зі злочинними корупційними проявами, однак не висвітлюють глибини всієї проблеми, оскільки ряд питань досі залишається дискусійним у частині, які форми перевірки доказів слід виділяти; яка відмінність існує між перевіркою та оцінкою доказів.

Тому **метою** цієї роботи є дослідження особливостей перевірки та оцінки доказів як структурних елементів доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

**Виклад основних положень.** Перевірка є самостійним елементом доказування та полягає у виявленні доброякісності зібраних доказів для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення. Вона відрізняється від оцінки доказів тим, що оцінка є винятково розумовою діяльністю, а перевірка є сукупністю практичних дій і розумових операцій. Розумовим шляхом перевірка доказів та їх процесуальних джерел здійснюється за допомогою аналізу і дослідження кожного з них окремо. Практичний

шлях означає проведення додаткових чи нових слідчих або ж судових дій [4, с.10-11]. Очевидно, що під час перевірки доказів слідчий, прокурор першочергово вивчають джерела їх походження, здійснюють детальний та повний аналіз і співставляють докази між собою. І вже на цій основі здійснюють перевірку доказів практичним шляхом.

Слід зазначити, що суть перевірки доказів розумовим шляхом здійснюється під час аналізу кожного доказу окремо, поєднання їх з іншими доказами та виявлення, при цьому, суперечностей та розбіжностей між ними. На цьому етапі слідчий, прокурор, аналізуючи докази окремо, встановлює ступінь і форми їх зв'язку з обставинами кримінального провадження, а також співставляє їх. Так, якщо під час вивчення показань свідків, які підтверджують невинуватість підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні корупційного злочину буде встановлено, що вказані свідки не могли спостерігати обставини, які вони викладають у своїх показаннях (у цей час вони знаходились у зовсім іншому місці, що підтверджується роздруківками телефонних розмов), то, за таких обставин, їхні показання піддаються сумніву та можуть бути спростовані. Окрім того, показання свідків можуть бути спростовані іншими доказами, зокрема показаннями інших свідків, результатами негласних слідчих (розшукових) дій (наприклад, в аудіо-, відеозаписі під час проведення аудіо-, відеоконтролю вигодоодержувача зафіксована відсутність сторонніх осіб) тощо.

Виявлені в ході розумової перевірки доказів розбіжності, неточності підлягають додатковій перевірці під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. З цього моменту, фактично, здійснюється практичний етап перевірки доказів. Іншими словами, можливість отримання нових доказів у кримінальному провадженні є формою перевірки вже здобутих доказів, яка здійснюється з метою їх підтвердження чи спростування. Яскравим прикладом перевірки доказів у більшості корупційних злочинах є допити понять, які були присутні під час вилучення предмету неправомірної вигоди. Показаннями вказаних осіб здійснюється перевірка фактичних даних, зафіксованих у протоколах слідчих (розшукових) дій, під час

яких вони були присутні як поняті. Також з метою перевірки обставин вчинення корупційного правопорушення та усунення розбіжностей у показаннях необхідним є, з метою отримання правдивих показань та з'ясування причин їх розбіжностей, проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб.

Ще однією слідчою (розшуковою) дією, яка прямо спрямована на перевірку доказів, є слідчий експеримент. У кримінальних провадженнях про корупційні злочини за його допомогою можна перевірити показання свідків в частині, що стосується можливості спостереження обставин, про які вони розповідали у своїх показаннях. Так, наприклад, свідки у показаннях повідомляли про те, що коли вони перебували у приміщенні, яке знаходиться неподалік місця передачі неправомірної вигоди, то бачили, що підозрюваний не бажав отримувати грошові кошти, однак вигодадавець силоміць засунув їх у кишеню, після чого перший був затриманий правоохоронними органами. У подальшому, виходячи з даних огляду місця події (особистого обшуку затриманої особи, яким зафіксовано конкретне місцезнаходження підозрюваного та місце передачі неправомірної вигоди), за допомогою статистів слідчим, прокурором проводиться слідчий експеримент зі свідками, під час якого статисти розміщують у місці передачі неправомірної вигоди та пропонується свідкам вказати на приміщення та вікно, через яке вони спостерігали обставини, які були викладені в їхніх показаннях. Перевіркою в ході слідчого експерименту було встановлено, що із вказаного приміщення вони не могли спостерігати обставин вчиненого корупційного злочину.

Перевірка доказів є необхідною умовою для забезпечення можливості оцінки сукупності доказів у кримінальному провадженні. За умови, якщо законодавчо розділено процесуальні повноваження сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи та сторони обвинувачення щодо отримання доказів, то процесуально регламентовано, що оцінку доказів здійснюють виключно слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд (ч. 1 ст. 94 КПК України). При цьому сторона захисту та обвинувачений не віднесені до категорії учасників, що уповноважені здійснювати оцінку доказів, що відповідно до

ч. 2 ст. 91 КПК України є складовою процесу доказування.

Оцінка доказів має місце під час прийняття будь-якого рішення у кримінальному провадженні, зокрема, під час повідомлення про підозру, складання обвинувального акту, розгляду клопотань про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, постановленні вироку суду тощо. Вона є розумовою діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, яка полягає у тому, що вони розглядають кожен доказ, зокрема і всю їх сукупність, визначаючи їх належність, допустимість, достовірність, достатність для висновків у кримінальному провадженні [5, с.92]. Така позиція автора ґрунтується на положеннях КПК України, відповідно до якого слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ст. 94).

Таким чином, оцінку доказів у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, необхідно здійснювати через призму понять належності, допустимості, достовірності, а також достатності. Власне, належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ч.1 ст. 85 КПК України). У кримінальній процесуальній літературі під належністю доказів розуміють внутрішню властиву йому ясність, унаслідок якої цей доказ здатен встановити обставини, які необхідні для повного і правильного вирішення кримінального провадження [6, с.16], наявність зв'язку доказу за змістом із предметом доказування або допоміжними фактами, що слугують для його встановлення [7, с. 229; 8, с.238].

Яскравим прикладом оцінки доказів через призму їх належності у кримінальних провадженнях про корупційні злочини може слугувати аудіо-, відеоконтроль особи, яким було зафіксовано факт отримання неправомірної вигоди службовою особою, що підтверджує подію кримінального правопорушення. Поняттю належ-

ності доказів протиставляється їх неналежність. Так, як неналежний доказ у корупційних злочинах можна визнати обставини, які по своїй суті жодним чином не підтверджують (спростовують) наявності чи відсутності обставини кримінального правопорушення. Таким чином, у ході оцінки доказів, виходячи із позиції їх належності, проводиться відмежування доказів, які жодного відношення до вказаного кримінального провадження не мають та не підтверджують (спростовують) факт існування обставин, які підлягають доказуванню.

Окрім того, у практиці є випадки коли, здійснюючи оцінку доказів з позиції їх належності, з одного боку, вони можуть бути визнані як належними, так і не належними.

Не кожен належний доказ у кримінальному провадженні слід вважати допустимим, оскільки він може бути отриманий з порушенням порядку, встановленим КПК України. Зміст допустимості доказу традиційно розглядають у площині чотирьох елементів: 1) належний (уповноважений) суб'єкт проведення процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів; 2) належне (передбачене законом) джерело даних, які утворюють зміст доказу; 3) належна (передбачена законом) процесуальна дія, що застосовується для отримання доказів; 4) належні (встановлені законом) порядок проведення процесуальної дії та форма фіксації її результатів [9, с.8].

Така ж позиція знайшла своє відображення у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положень ч.3 ст. 62 Конституції України від 20 жовтня 2011р. № 12 – рп /2011, у якому вказується, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а саме: з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою тощо [10].

Водночас, у чинному КПК України передбачений чіткий перелік випадків, за наявності яких докази визнаються недопустимими (ст.ст. 87, 88). У той же час незрозумілим є під час оцінки доказів, у тому числі і в кримінальних провадженнях про корупційні злочини, чи

визнавати їх допустимими за відсутності підстав, передбачених у ст. ст. 87, 88 КПК України, однак за наявності незначних порушень порядку, передбаченого КПК України під час їх отримання (наприклад, не відображення у протоколі процесуальної дії імені, по батькові слідчого чи всіх присутніх під час проведення обшуку тощо). У практичній діяльності судові та правоохоронні органи також стикаються із цією проблемою. Так, у вироку Новодністровського міського суду Чернівецької області від 29 грудня 2016 р. було відображено факти визнання недопустимими докази, а саме: протокол огляду та вручення ідентифікованих засобів – грошових коштів, з причин невідповідності вимогам п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК України в частині зазначення місця проведення процесуальної дії, оскільки в протоколі вказано с. Магала Новоселецького району Чернівецької області на території АЗС «ОККО», проте як було встановлено, за такою адресою АЗС «ОККО» відсутня, оскільки така автозаправна станція знаходиться за аналогічною адресою іншого населеного пункту. Таким чином, з тих самих підстав було визнано не допустимими інші докази та, як наслідок, визнано обвинуваченого невинуватим та виправдано у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України [11].

Натомість Апеляційний суд Черкаської області від 19 квітня 2017 р. у своєму рішенні відповідні докази визнав належними та допустимими, оскільки вони прямо чи непрямо підтверджують існування обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та є такими, що не були отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. На підставі цього, за позицією суду апеляційної інстанції вина підсудного в одержанні неправомірної вигоди була повністю доведена [12]. Видається, з одного боку, рішення суду першої інстанції є справедливим, оскільки стороною обвинувачення отримання доказів здійснювалось із порушення порядку, встановленого КПК України. Водночас, з іншого боку, неточності та розбіжності, які встановлені судом першої інстанції, є незначними, оскільки не були отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини та жодним чином не доводять незаконність проведених слідчих (розшукових) дій.

Таким чином, неточності в чинному кримінальному процесуальному законодавстві в частині допустимості доказів та підстав визнання їх недопустимими породжує двоєке їх розуміння правозастосовними органами та прийняття неоднакових рішень. За таких обставин, з метою уникнення подібних випадків, необхідно внести відповідні зміни до ст. 87 КПК України, доповнивши її ч.5, та викласти її у наступній редакції: «Суд зобов'язаний визнати недопустимими докази, які були отримані з істотним порушенням порядку їх отримання». У такому випадку під юридичною конструкцією «істотне порушення порядку отримання доказів» слід розуміти дії сторін кримінального провадження по отриманню доказів (пошуку, виявленню та фіксації), які можуть бути створені сторонами кримінального провадження штучно, з метою незаконного обвинувачення або виправдання та які суперечать вимогам порядку отримання КПК України.

Оцінка допустимості доказів виступає необхідною умовою оцінки їх достовірності. Однак, належність та допустимість доказів ще не вирішує питання їх достовірності, оскільки в окремих випадках докази можуть бути недостовірними через наявність певних фактів чи обставин, а зокрема: зацікавленість свідків, обвинувачених, а також третіх осіб у результаті кримінального провадження (наприклад, свідок, який перебував у неприязних відносинах із підозрюваним, дав показання з приводу того, що він нібито бачив, як останній отримував неправомірну вигоду), некомпетентність, недобросовісність слідчого (наприклад, під час огляду та вилучення предмету неправомірної вигоди слідчий здійснив неналежне пакування грошових коштів, не зафіксувавши серії та номерів банкнот) тощо.

Слід погодитися з позицією В.В.Мельника, який вважає, що на початковому етапі процесу доказування вся інформація, яка знаходиться в орбіті слідства і має значення для розв'язання питань про винуватість підозрюваного носить не достовірний, а скоріш за все ймовірний характер. Власне, у процесі розслідування ці ймовірні знання повинні перетворитися на достовірні [13, с. 92]. Разом із тим ймовірний характер інформації не ставить під сумнів можливість нею оперувати.

Остаточна достовірність окремого доказу встановлюється оцінкою не всіх існуючих у кримінальному провадженні доказів, а тільки тих, що стосуються одного й того ж факту [14, с. 11]. Наприклад, взаємно підкріплюють достовірність один одного такі докази, як висновок судово-хімічної експертизи про ідентичність хімічної речовини, виявленої на грошових банкнотах, одягу вигодоодержувача та зразку хімічної речовини, яка використовувалась для маркування предмету неправомірної вигоди; висновок фоноскопичної експертизи, яким підтверджується приналежність голосу заявника та підозрюваного.

Належні, допустимі та достовірні докази утворюють достатність доказів, яка характеризує певну їх сукупність. Відповідно, кожний доказ має бути об'єктивно пов'язаним з іншими доказами, оскільки всі вони є наслідком вчинення кримінального правопорушення, і в них знаходять своє відображення різні його обставини. Достатність виступає властивістю системи доказів, компонентами якої є однозначність висновків, логічна послідовність, погодженість і несуперечність доказів та встановлених обставин кримінального провадження, стійкість знання, повнота встановлених обставин предмета доказування тощо [15, с.9]. Достатність доказів є оціночним поняттям та характеризується наявністю у кримінальному провадженні такої сукупності отриманих доказів, яка викликає у правозастосовних органів внутрішню переконаність у достовірному з'ясуванні наявності або відсутності обставин предмета доказування.

Так, очевидним є, що у кримінальних провадженнях про корупційні злочини лише показання свідка, який бачив факт передачі грошових коштів, або вигододавця, який стверджує, що відносно нього мав місце факт вимагання неправомірної вигоди, без підкріплення вказаної інформації іншими доказами, є недостатнім для притягнення службової особи чи особи, яка надає публічні послуги до кримінальної відповідальності. Натомість, лише за наявності сукупності доказів, які підтверджують факт вчинення корупційного злочину (показання вигододавця про вимагання службовою особою чи особою, яка надає публічні послуги, неправомірної вигоди; докази здобуті в ході контролю за вчи-

ненням злочину, із відповідними додатками до нього, які підтверджують обставини передачі неправомірної вигоди; докази здобуті під час аудіо-, відеоконтролю особи, які підтверджують обставини передачі неправомірної вигоди; речові докази – предмет неправомірної вигоди, одяг підозрюваного, на якому міститься хімічна речовина, якою маркувались грошові кошти; висновок фоноскопичної експертизи, який підтверджує приналежність голосу та виключає наявність ознак монтажу; висновок хімічної експертизи, який підтверджує відповідність хімічного складу речовини на грошових коштах (предмет неправомірної вигоди), одязі підозрюваного (обвинуваченого) та змивах із його рук тощо), особу можливо притягнути до кримінальної відповідальності та винести обвинувальний вирок.

**Висновки.** Таким чином, перевірка доказів у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, здійснюється як розумовим шляхом (аналіз кожного доказу окремо), так і практичним шляхом, який включає можливість отримання нових доказів, що спрямовані на перевірку тих обставин, на які вже була звернена увага в ході розумової перевірки. Вона є необхідною умовою для забезпечення можливості оцінки сукупності доказів у кримінальному провадженні, яка є виключно розумовою діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді та суду та здійснюється через призму понять належності, допустимості, достовірності, а також достатності.

### Література

1. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування / М.А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 63-79
2. Фаринник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України / В. Фаринник – Х.: Фактор – 2013 р. – 96 с.
3. Чупрікова І.Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / І.Л. Чупрікова – Одеса – 2015 р. – 186 с.
4. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С.М. Стахівський; Національна академія внутрішніх справ України. – Київ – 2005 – 35 с.
5. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів [підруч.] / В.Т. Нор – Львів: Вища школа – 1978 – 111 с.
6. Зажицкий В.И. Относимость доказательств в советском уголовном процессе: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В.И. Зажицкий. – М. – 1979 - 20 с.
7. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Н. В. Жогина. – М. : Юрид. лит., 1973. – 287 с.
8. Сергеева Д.Б. Належність доказів за новим КПК України / Д.Б. Сергеева // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – №3 (31) – 2013 – С.234-239.
9. Степанов О.С. Належність та допустимість доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. канд. юрид. наук / О.С. Степанов – К., 2007. – 26 с.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положень ч.3 ст. 62 Конституції України від 20 жовтня 2011р. № 12 – рп /2011 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>
11. Вирок Новодністровського міського суду Чернівецької області від 29 грудня 2016 р. Справа № 719/514/15-к [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63803107>
12. Вирок Апеляційного суду Черкаської області від 19 квітня 2017 р. Справа №719/514/15-к [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66035163>
13. Мельник В.В. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе / В.В. Мельник – М., 2000 – 192 с.
14. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Г.М. Резник – М. : Юрид. лит., 1977. – 120 с.
15. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М.М. Стоянов – Одеса – 2010 р. – 20 с.